

Prevence sociálně patologických jevů na školách

pplk. PhDr. JUDr. Jana Firstová, Ph.D.

Abstrakt: Právní nihilismus je právem považován za jeden z rizikových faktorů kriminality mládeže. Formování právního vědomí mládeže lze považovat za jeden z úkolů pro vzdělávací instituce. Příspěvek prezentuje dílčí výsledky výzkumného šetření zaměřeného právě na zjišťování úrovně právního vědomí dnešní mládeže v oblasti trestně právní odpovědnosti.

Klíčová slova: mládež, právní vědomí, kriminalita, škola, prevence

Abstract: Legal nihilism is rightly considered to be one of the risk factors of juvenile delinquency. The formation of legal consciousness of youth can be considered as one of the tasks for educational institutions. This paper presents partial results of the research on detection-oriented investigation, the level of legal awareness of today's youth in the field of criminal liability.

Key words: youth, legal awareness, crime, school, prevention

Při úvahách o možnostech prevence sociálně patologických jevů mládeže je nutné vzít v potaz specifčnost této věkové kategorie, psychosociální vývoj jedince, míru dosažené úrovně chování, psychické, rozumové, mravní a sociální zralosti. Jedná se o aspekty silně podmíněné kvalitou socializačního procesu v prostředí, ve kterém bylo dítě vychovávalo.¹ Rodinné, ale též právě školní prostředí² sehrává v socializaci dítěte rozhodující úlohu. Jedná se o prostředí určující pro rozvoj jeho osobnosti v prosociálním slova smyslu.

Bohužel ve společnosti nastávají situace, v nichž právě rodina, jako primární socializační činitel ve svých základních funkcích selhává, dítě v rodinném prostředí nenachází příznivé podmínky pro saturaci svých základních potřeb a v procesu socializace tak nastávají určité problémy, které mohou následně vyústit až v porušování etických, společenských, ale i právních norem. V tomto ohledu může sehrát velice významnou úlohu v souvislosti se zmírňováním negativních dopadů v procesu socializace dítěte právě škola.

Škola nastupuje v procesu socializace jedince jako významný socializační činitel kolem šestého roku věku dítěte. Školní prostředí významným způsobem zasahuje do výchovného procesu, formuje osobnost mladého jedince, pečuje o rozvoj jeho individuálních osobnostních dispozic. Dítě se dostává do nové sociální role „žáka“, objevují se nové příležitosti k četnějším interakcím např. žák - učitel, žák - spolužáci, jsou mu zprostředkovávány společenské normy, hodnoty a to často odlišným způsobem, než tomu bylo doposud v rámci jeho orientační rodiny. Škola se tak stává dalším významným socializačním činitelem v rámci dotváření určitého životního stylu včetně postoje a hodnotové orientace dítěte.

Dítě, které do okamžiku nástupu povinné školní docházky bývá převážně pod vlivem své rodiny, v níž má jisté výlučné postavení, se dostává do nové situace. Dochází k přijetí, zvnitřnění základních norem sociálního chování, které mu do té doby byly převážně zprostředkovávány rodinou. Jde o uvědomění si povoleného a zakázaného. Můžeme hovořit o rozvoji jisté formy sociální kontroly u dítěte a také o rozvoji hodnotové orientace ve smyslu žádoucího či nežádoucího. U dětí se objevují nové autority v podobě učitele či dalších

¹ Srovnej: ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 108-109. ISBN 978-80-7380-138-0.

² Obdobně: ONDICOVÁ, Magdaléna, UHRIN, Samuel. *Prevenca kriminality*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 21-22. ISBN 978-80-7380-405-3.

vychovatelů v rámci školního prostředí. Na významu nabývají vztahy s vrstevníky, spolužáky, jež mohou mít skupinový nebo párový charakter.

Skupina vrstevníků sehrává v socializačním procesu dítěte významnou úlohu. Právě v rámci školního prostředí se vytvářejí uvnitř jednotlivých tříd, či napříč i několika ročníky, jisté „subkultury“ se svými rituály, zvláštními způsoby vyjadřování, které významnou měrou ovlivňují postoje, hodnoty, zájmy jejich jednotlivých členů. K navazování významnějších, diferencovanějších vztahů k vrstevníkům dochází především v období staršího školního věku, kdy právě tyto vztahy s vrstevníky, spolužáky nabývají na významu oproti dřívějšímu období, kdy u dětí mladšího školního věku významnou úlohu sehrává především učitel.

Vztah mezi učitelem a dítětem se buduje od samého začátku povinné školní docházky. Právě období mladšího školního věku je velice významné z hlediska vytváření si, pokud možno, pozitivního vztahu ke škole a ke vzdělání jako takovému. Osobnost učitele sehrává v tomto období nezastupitelnou úlohu, stává se pro dítě nejdůležitější osobou v rámci školního prostředí. Jako velice významný, především korektivní činitel bývá právě osobnost učitele uváděna v případech, kdy je na dítě negativně působeno v rámci jeho rodinného prostředí. Za takovýchto okolností je pro učitele velice důležité získat si důvěru dítěte, které ve svém disfunkčním rodinném prostředí často nenachází podporu, bezpečí a respekt jeho osobnosti. Škola na tomto místě může působit jako významný korektiv směřující k jisté pomoci a nápravě.

Procházka³ označuje výchovné a přirozené socializační prostředí školy jako „*prostor, v němž se mohou uplatnit systémy, které mají šanci na zvýšení odolnosti dětí vůči mimoškolním negativním jevům*“, zároveň však hovoří o prostředí, „*ve kterém se při nezvládnutí výchovného procesu mohou nové problémy vygenerovat.*“ Socializační a výchovné školní prostředí je tedy i prostředím, v němž se mohou vyskytnout negativní sociální jevy, kriminalitu nevyjímaje.

Škola je dnes chápána jako otevřená instituce, která vítá komunikaci a spolupráci s dalšími subjekty, především pak s rodinami samotných dětí. Chápe rodiče jako zainteresované, velmi vlivné partnery pedagogů působící v rámci edukačního procesu. Matoušek⁴ poukazuje na dobrou praxi fungující především v západních zemích v ohledu podpory dobrého vztahu rodiny a školy. Jedná se např. o větší informovanost rodičů zabezpečovanou zasíláním informačních materiálů rodinám dotýkajících se edukačního procesu jejich dětí, dále o pravidelnou realizaci dnů otevřených dveří, při nichž si rodiče mohou vyzkoušet některé aktivity dětí. Konference rodičů a učitelů, domácí návštěvy v rodinách dětí, zapojování rodičů do poradenství a výuky, neformální společenská setkání a další aktivity školy, které mohou výrazným způsobem iniciovat a prohloubit zájem ze strany rodičů o výchovně vzdělávací proces dotýkající se jejich dětí, se pomalu, ale jistě dostávají též do českých škol. Přesto však mezi rodiči stále převládají ti, kteří se zajímají pouze o školní výsledky svých dětí. Další aktivity školy včetně těch, které jsou iniciativou samotných rodičů či spíše pouhé „hrstky“ jejich zástupců, stojí mimo jejich zájem a na těchto aktivitách více či méně neparticipují.

Ještě problematičtější je v mnoha ohledech spolupráce s rodiči dětí, u nichž škola zaznamenává poruchové chování. Rodiče si často problémy dětí nepřipouštějí, své děti nepřiměřeně hájí, z učitelů se místo partnerů stávají nepřátelé a komunikace s nimi často

³ PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 126. ISBN 978-80-247-3470-5.

⁴ MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy*. Praha: Portál, 1998, s. 75. ISBN 80-7178-226-2.

selhává. Obecně spolupráce rodičů delikventních dětí se školou je horší než u dětí nedelikventních.⁵ Z tohoto důvodu spatřujeme ve spolupráci rodiny se školou významný preventivní aspekt. Jde o to vzbudit u rodičů zájem o školní vzdělávací proces jejich dítěte, který je často odrazem jejich celkového postoje ke škole či vzdělání jako hodnotě. V rodině by škola měla nacházet partnera, mělo by docházet k vyvážené komunikaci a k vzájemné podpoře.

Škola jakožto významný činitel v rámci socializačního působení u dětí, zohledňující jeho vývojové zvláštnosti, sehrává v možnostech prevence sociálně patologických jevů mládeže nezastupitelné místo. Výchovné problémy, s nimiž se dítě ve škole (ale i mimo školní prostředí) potýká, činí v rámci socializace, která ve školním prostředí nutně probíhá, nemalé potíže. Za účelem zvládnutí složitosti tohoto procesu existuje v České republice již od druhé poloviny minulého století síť poradenských služeb zaměřených především na korekci speciálních výukových a výchovných problémů žáků. Tak jak se proměňuje celá společnost, dochází k proměnám též v rámci školního prostředí. Mění se problémovost na straně žáků, jejich rodin, ale též celého pedagogického působení uvnitř školních kolektivů. V tomto ohledu došlo též k rozvoji v oblasti poskytování odborných poradenských služeb ve smyslu rozšíření subjektů, se kterými má možnost pedagog existující problémy konzultovat.

Do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy mladého jedince bývá často dáována společně s dalšími sociodemografickými faktory též úroveň právního vědomí mládeže. Chceme-li sociálně patologické jevy mládeže efektivně kontrolovat a zajistit tak v jisté míře i ochranu společnosti, je nezbytně nutné poznat rizikové faktory, včetně úrovně právního vědomí mladé generace, s cílem následného vypracování efektivních nástrojů komplexní, koordinované a profesionální intervence. Tato otázka se stala, mimo jiné, též předmětem realizovaného dílčího výzkumného úkolu 3/4 řešeného na Policejní akademii ČR v Praze „Systémová analýza rizik sociální reintegrace propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody (ochranné výchovy, ochranného léčení), příspěvek k prevenci recidivy /potažmo k bezpečnosti regionů/“.

Základním cílem výzkumného šetření byla analýza dostupných empirických zdrojů dotýkajících se rizikových faktorů kriminality mládeže, které bývají dávány do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy mladého jedince. Získávání poznatků o rizikových faktorech kriminality mládeže je významné z hlediska hledání efektivnějších nástrojů eliminace tohoto sociálně nežádoucího jevu, jež nabývá v současné dynamické, měnící se společnosti stále více na významu. Dílčím cílem dotazníkového šetření realizovaného u dětí ve věku od 13 do 18 let věku bylo zjištění úrovně právního vědomí v oblasti trestněprávní odpovědnosti, především pak znalost věkové hranice trestní odpovědnosti mládeže a možností reakce společnosti na protispoločenskou činnost mládeže. Za tímto účelem byly stanoveny tyto výzkumné předpoklady.

VP1: Děti znají věkovou hranici trestní odpovědnosti.

VP2: Děti neznají možnosti zacházení s pachateli trestných činů z řad dětí, které připouští právní řád.

VP3: Nejvíce informací o problematice trestněprávní odpovědnosti mládeže se dozvídají děti ve škole.

S ohledem na charakter předmětu vymezeného problému se stala ústřední technikou empirického zkoumání technika dotazování. Forma písemného dotazníku se též s ohledem na

⁵ Blíže: *Kriminalita mládeže. Studie o mladistvých delikventech*. Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře. Praha: 1968, s. 95.

věk respondentů, jevila jako nejvhodnější. Děti měly dostatek času na přečtení dotazníku, pochopení otázky a promyšlení si volené odpovědi. V dotazníku bylo postupováno od obecných charakteristik ke konkrétnějším. Bylo zformulováno 13 otázek. Jednalo se jak o otázky uzavřené, tak otevřené a polootevřené.

Ke zpracování dat byly využity adekvátní matematicko-statistické procedury.⁶ V rámci analýzy dat byla hlavní pozornost zaměřena na hledání vztahů mezi relevantními proměnnými. S ohledem na charakter analyzovaných proměnných, které jsou kategoriální povahy (nominální a ordinární), byla použita procedura rozhodovacích stromů a z nich klasifikačních stromů. Jejich jádrem je v podstatě analýza neboli využití testu nezávislosti chí-kvadrát. V rámci klasifikačních stromů byl využit algoritmus CHAID. Pro analýzu vztahů byl vytyčen základní metodologický předpoklad analýzy vztahů spočívající ve vymezení věcně významného rozdílu mezi analyzovanými proměnnými. Za minimální rozdíl porovnávaných řádkových četností adekvátních uzlů klasifikačních stromů byl stanoven rozdíl na úrovni 10% rozdílu mezi relevantními proměnnými. Statistická významnost u použitého algoritmu CHAID (základ je test nezávislosti) sloužila pouze ke zjištění dostatečnosti rozsahu výběrového souboru, nikoli k zobecňování závěrů na základní soubor. Pro analýzu byla využita statistická sestava SPSS, konkrétně jeho modul - rozhodovací stromy.

Předmětem dotazníkového šetření bylo zjištění úrovně právního vědomí v oblasti trestněprávní odpovědnosti dětí ve věku do 18 let. Respondenty byly děti, u kterých již v minulosti bylo ze strany kompetentních orgánů evidováno protiprávní jednání. Taktéž byla do dotazníkového šetření zahrnuta skupina dětí, u níž protiprávní jednání nebylo doposud detekováno.

Výběrový soubor respondentů byl získán na základě dostupnosti a celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 612 dětí. Dotazníkové šetření bylo realizováno v pěti základních školách, dvou víceletých gymnáziích, v jednom výchovném ústavu a dvou diagnostických ústavech. Jednalo se o zařízení dislokovaná na území hlavního města Prahy, v karlovarském a ústeckém regionu. Část dotazníkového šetření se podařilo zrealizovat též na území Slovenska (dvě základní školy, 160 respondentů) a na území Polska (2 střední školy, 63 respondentů)⁷. Data získaná v těchto zemích umožnila provedení určité omezené komparace, která však nebyla primárním cílem realizovaného šetření, avšak může ve výsledku naznačovat existenci jistých vztahů (viz výsledky výzkumu)⁸.

Ke sběru dat formou dotazníkového šetření došlo v průběhu měsíců března až května roku 2012, kdy se podařilo získat zpět celkem 612 vyplněných dotazníků, z čehož bylo 601 způsobilých k následnému vyhodnocení, 11 dotazníků bylo pro neúplnost vyřazeno. Na tomto místě je třeba uvést, že se v rámci realizovaného výzkumného šetření jednalo o vzorek respondentů získaný na základě dostupnosti, nikoli tedy o vzorek reprezentativní a k tomu též bylo přistupováno v rámci vyhodnocení a především pak interpretaci získaných dat.

Výzkumný soubor respondentů lze charakterizovat následovně. Dotazníkového šetření se zúčastnilo nepatrně více dívek. V České republice se jednalo o 212 dívek a 166 chlapců, na Slovensku 86 dívek a 74 chlapců a v Polsku 36 dívek a 27 chlapců. V souhrnu 334 dívek a 267 chlapců.

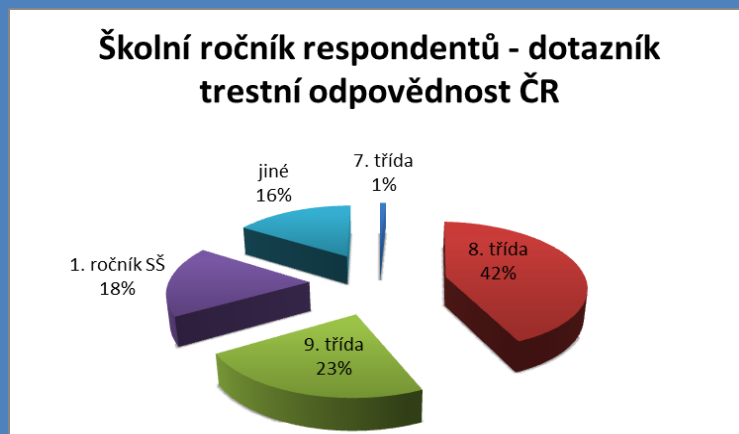
⁶ Statistické zpracování dat provedl Dr. Zdeněk KOVAŘÍK, CSc.

⁷ Sběr dat na Slovensku realizovala PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD., v Polsku Doc. Jacek Dworzecki, PhD.

⁸ Více k fenomenologii kriminality v Polsku: DWORZECKI, Jacek, SZYMCZYK, Jaroslaw. *Kriminologia. Wybrane zagadnienia*. Gliwice: 2010. ISBN 978-83-61401-24-7.

Respondenty dotazníkového šetření byly úmyslně děti ve věku pohybující se kolem věkové hranice trestní odpovědnosti jednotlivých států. Nejpočetnější věkovou kategorií respondentů v České republice byly děti ve věku 14 let (137 respondentů), dále 15 (73 respondentů) a 16 (70 respondentů) let. Na Slovensku nejpočetnější skupinu respondentů tvořily děti ve věku 15 let (98 respondentů) a v Polsku šestnáctiletí (35 respondentů).

Vzhledem ke skutečnosti, že řada dnešních školních dětí má odklad povinné školní docházky, zajímala nás též skutečnost, jakou třídu děti aktuálně navštěvují. Počet respondentů navštěvujících příslušný ročník školní docházky byl též ovlivněn možnostmi realizace dotazníkového šetření v jednotlivých institucích. V České republice mezi respondenty převládaly děti navštěvující 8. třídu základní školy (160 respondentů), z devátých tříd bylo 87 respondentů, gymnazistů bylo celkem 126 (66 – 1. ročník, 60 – jiné). Dotazníkové šetření se též podařilo realizovat ve výchovném ústavu, a to u 34 respondentů. Obecně jsme se setkali s odmítnutím možnosti realizace dotazníkového šetření v těchto institucích. Na Slovensku bylo dotazníkové šetření realizováno u 43 respondentů v 8. třídách a 117 respondentů v 9. třídách základních škol. V Polsku se dotazníkové šetření podařilo zrealizovat pouze u studentů 1. ročníku střední školy. S ohledem na rozdílně nastavený počátek trestní odpovědnosti ve sledovaných státech se toto rozložení jeví jako optimální.



Graf č. 1 Školní ročník (třída) respondentů – dotazníkové šetření – trestněprávní odpovědnost ČR

Ověřování výzkumných předpokladů

V souvislosti se zjišťováním úrovně právního vědomí v oblasti trestněprávní odpovědnosti mladé generace se nelze omezit pouze na znalost věkové hranice trestní odpovědnosti. Ta je sice ve sledovaných státech nastavena odlišně, ale veřejnost je v tomto ohledu konfrontována dnes a denně především ze sdělovacích prostředků s její výší. Na tomto místě mám na mysli především poutavé kriminální kauzy dětských delikventů, které přitahují pozornost široké veřejnosti v souvislosti s častým poukazem na tzv. „beztrestnost dětských vrahů“. Právě ze sdělovacích prostředků často děti získávají nepřesné informace o nemožnosti svého postihu, dopustí-li se protiprávního jednání nabývající znaky trestného činu, pokud jim není 15, na Slovensku 14 v Polsku 15 či 17 let.

V rámci dotazníkového šetření bylo orientačně s ohledem na věk respondentů zjišťováno, zda je dítě vůbec schopno rozlišit závažnost jednání ve vztahu k jeho nebezpečnosti pro společnost, a tudíž i pro jeho označení jako trestný čin. Výzkumná otázka zněla: Jaké chování lze (dle vašeho názoru) označit jako trestný čin? Varianty odpovědí byly: krádež notebooku, lhaní rodičům, útěky z domova. S ohledem na věk respondentů se varianty jeví jako vhodné a pro děti rozpoznatelné bez nutnosti bližší znalosti práva. Naprostá většina dětí označila variantu „krádež notebooku“. V České republice se jednalo o 350 (92,6%) respondentů, na Slovensku o 157 (98,1%) respondentů a v Polsku o 56 (88,9%) respondentů. Přesto se však

v odpovědích respondentů objevovaly i další nesprávné varianty jako v České republice v 7 (1,9%) případech lhaní rodičům a ve 20 (5,3%) případech útěky z domova. Lhaní rodičům se ve dvou případech vyskytly shodně též v Polsku a na Slovensku a útěky z domova u pěti respondentů (7,9%) v Polsku a v jednom případě na Slovensku.

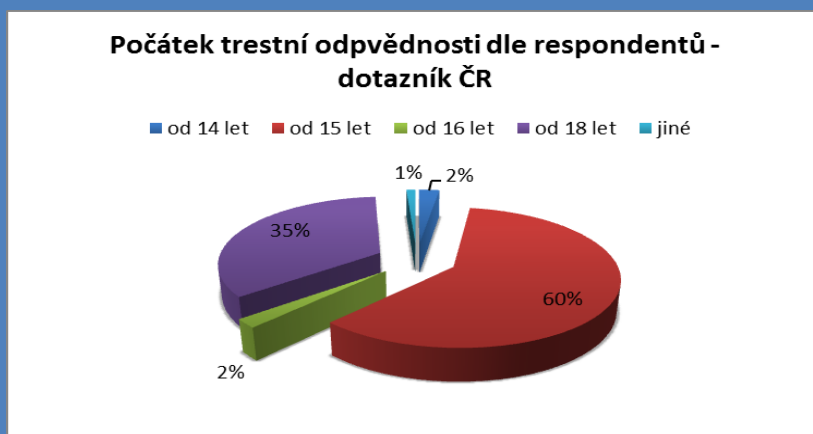


Graf č. 2 Jaké chování lze označit jako trestný čin - dotazníkové šetření trestněprávní odpovědnost – ČR
Na základě vyhodnocení výše uvedené otázky lze konstatovat, že respondenti dotazníkového šetření jsou schopni rozlišit trestný čin od méně závažného jednání, které však ve své podstatě v řadě případů kriminalitu mládeže doprovází, či ji předchází. V tomto ohledu tedy nelze její nebezpečnost v žádném případě podceňovat.

VP1: Děti znají věkovou hranici trestní odpovědnosti.

Věková hranice trestní odpovědnosti je v jednotlivých státech nastavena odlišně. V České republice nastává trestní odpovědnost dosažením patnáctého roku věku. Na Slovensku byla věková hranice trestní odpovědnosti posunuta v roce 2006 na čtrnáctý rok věku a v Polsku je v rámci sledovaných zemí věková hranice nastavena nejspécifičtěji. U zvláště závažných zločinů nastává trestní odpovědnost v 15 letech a u ostatních trestných činů v 17 letech.

Odlišnost věkových hranic trestní odpovědnosti však nebyla předmětem zkoumání předkládaného výzkumného šetření. Podstatou byla její znalost ze strany respondentů tak, jak je nastavena v zemi, ve které žijí a jejíž jurisdikci tedy podléhají. V České republice více jak polovina respondentů odpověděla správně. Hranici patnácti let označilo 226 (59,8%) respondentů, což může v určitém ohledu budit uspokojení. Na druhou stranu však 131 respondentů, tj. 34,7%, označilo jako počátek trestní odpovědnosti věk 18 let. Jedná se o poměrně vysoké procento dotázaných. V praxi často narážím u dětí na argument, že se domnívaly, že tato hranice se kryje s věkovou hranicí dosažení zletilosti. Jak uvádějí samotné děti, „trestně odpovědný budu, až když budu dospělý a to je v osmnácti“.



Graf č.3 Počátek trestní odpovědnosti v ČR dle respondentů – dotazník – trestní odpovědnosti

Na Slovensku označilo jako počátek trestní odpovědnosti věk 14 let 50 (31,3%) respondentů, zatímco věk 15 let 67 (41,9%) respondentů. Taktéž hranice zletilosti, tj. 18 let, se u slovenských respondentů objevila, a to v 37 (23,1%) případech. Ukazuje se, že slovenští respondenti znali počátek trestní odpovědnosti ve své zemi v menší míře než respondenti z České republiky.

V Polsku se znalost počátku trestní odpovědnosti jeví u respondentů jako nejnižší. 16 (25,4%) respondentů uvedlo jako počátek hranice trestní odpovědnosti 15 let, 28 (44,4%) uvedlo věk 16 let a 19 (30,2%) respondentů si myslí, že počátek trestní odpovědnosti v Polsku začíná věkem 18 let. Na základě velice omezeného vzorku nelze jakékoli relevantní srovnání učinit, avšak v jistém slova smyslu lze na určitou pravděpodobnost existence takovýchto vztahů usuzovat. Dá se říci, že v Polsku mají děti v tomto ohledu situaci poněkud složitější. Mám na mysli nejednoznačné vymezení hranice trestní odpovědnosti tak, jak je tomu např. v České republice.

Závěr VP 1: Výsledky získané empirickým šetřením u respondentů v České republice **neopравňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

Pokud bychom ověřovali stanovený výzkumný předpoklad zvlášť na Slovensku a v Polsku, lze s ohledem na velikost věcně významných rozdílů v obou zemích vytyčený výzkumný předpoklad zamítnout.

V souvislosti se zjišťováním znalosti věkové hranice trestní odpovědnosti jsme u respondentů zjišťovali též jejich názor dotýkající se přiměřenosti nastavené věkové hranice trestní odpovědnosti. Otázka zněla: *Myslíte si, že věková hranice trestní odpovědnosti je v České republice (Slovensku, Polsku) ideální (nastavena správně)?*

Respondenti v České republice považují hranici trestní odpovědnosti jako „ideální“, správně nastavenou ve 281 (74,3%) případech dotázaných respondentů, kteří zvolili variantu ano (135, 35,7%) či spíše ano (146, 38,6%). Pokud respondenti v další doplňující otevřené otázce navrhovali jinou věkovou hranici, uváděli často (38, 10,1%) právě hranici patnácti let, což nasvědčuje tomu, že nespokojeni s legislativou v této oblasti byli respondenti, kteří vlastně správně hranici trestní odpovědnosti ani neznají. Vůbec nejčastěji byla navrhována hranice zletilosti, tj. 18 let, a to v 55 (14,6%) případech či 16 let, a to ve 20 (12,5%) případech.

Na Slovensku u respondentů též převládá spokojenost respondentů s nastavením věkové hranice trestní odpovědnosti v jejich zemi. 107 respondentů, tj. 66,9% všech dotázaných, uvedlo variantu ano (43, 26,9%) či spíše ano (64, 40%). Pokud slovenští respondenti navrhovali jinou věkovou hranici, nejčastěji uváděli 15 let věku (31, 19,4%) a 18 let (29, 18,1%) ze všech dotázaných respondentů na Slovensku.

V Polsku spokojenost s věkovou hranicí trestní odpovědnosti vyjádřilo 39 (61,9%) respondentů. Variantu ano označilo 7 (11,1%) respondentů a spíše ano 32 (50,8%) respondentů. V návrzích na stanovení jiné věkové hranice převládal šestnáctý rok věku, a to u 19 (30,2%) respondentů.

VP2: Děti neznají možnosti zacházení s pachateli trestných činů z řad dětí, které připouští právní řád.

Jak již bylo uvedeno výše, média s oblibou prezentují kriminální kauzy, v nichž jsou hlavními aktéry pachatelé z řad mládeže. V této souvislosti poukazují na věkovou hranici trestní odpovědnosti, což může ve svém důsledku přispět k větší informovanosti veřejnosti v této problematice. Nicméně i v prezentovaném výzkumném šetření se ukázalo, že respondenti v České republice jistou znalost ohledně věkové hranice mají. Na druhou stranu však z úst redaktorů slyšíme, že dětem se nemůže nic stát, že naše orgány nedisponují žádnými mechanismy, jak delikventní činnost dětí řešit. Otázkou však zůstává, zda opravdu děti

spoléhají na svou „absolutní beztrestnost“, na kterou je často nesprávně poukazováno, nebo alespoň v obecné rovině mechanismy zacházení s delikventní mládeží znají.

Respondenti byli dotazováni, zda si myslí, že pokud dítě do patnácti let věku spáchá trestný čin, tak za něj může být potrestáno. V České republice naprostá většina respondentů uvedla, že ano (319, 84,4%). Pokud respondenti uvedli, že dítě do patnácti let potrestáno může být, byli tázáni jakým způsobem. Respondenti nejčastěji uváděli „nápravné zařízení“ (148, 39,2%). Nápravné zařízení uváděli taktéž v kombinaci s jinými opatřeními jako je „sociálka“, „pokuta“ či „soud“. V několika případech též děti uváděly „veřejné práce“ či „trest od rodičů“. Možnosti potrestání neznalo 95 (25%) respondentů.

Na Slovensku byla situace poněkud odlišná. 81 (50,6%) respondentů uvedlo, že dítě, pokud nedosahuje hranice trestní odpovědnosti, potrestáno být nemůže. Druhá část respondentů (79, 49,4%) se domnívá, že dítě potrestáno být může. Stejně jako v České republice slovenští respondenti uváděli jako sankci nápravné zařízení v kombinaci s veřejnými pracemi, pokutami. Větší část respondentů, a to 104 (65%) dotazovaných, možnosti zacházení neznalo. V Polsku se větší část respondentů 40 (63,5%) domnívala, že trestně neodpovědné dítě být „potrestáno“ nemůže. Ohledně možností zacházení „sankcí“ polští respondenti uváděli instituty obdobné těm českým a slovenským, ale jejich znalost byla omezenější s častým odkazem na rodinu.

Závěr VP 2: Výsledky získané dotazníkovým šetřením **opravňují** u respondentů v **České republice** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

U respondentů na **Slovensku** a v **Polsku** výsledky empirického zkoumání **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

Škola jako instituce, ve které probíhá edukace jedince ve smyslu jeho výchovy a vzdělávání, poskytuje dítěti penzum informací, jež slouží k jeho dalšímu vývoji ať profesnímu, tak společenskému, osobnostnímu či kulturnímu. Ve škole dítě získává též informace z oblasti práva formující jeho úroveň právního vědomí ať již v problematice práva rodinného, správního či trestního. Samotná otázka trestněprávní odpovědnosti je součástí školních vzdělávacích programů modifikovaných dle podmínek jednotlivých školských zařízení. Tato skutečnost se též stala východiskem pro stanovení výzkumného předpokladu.

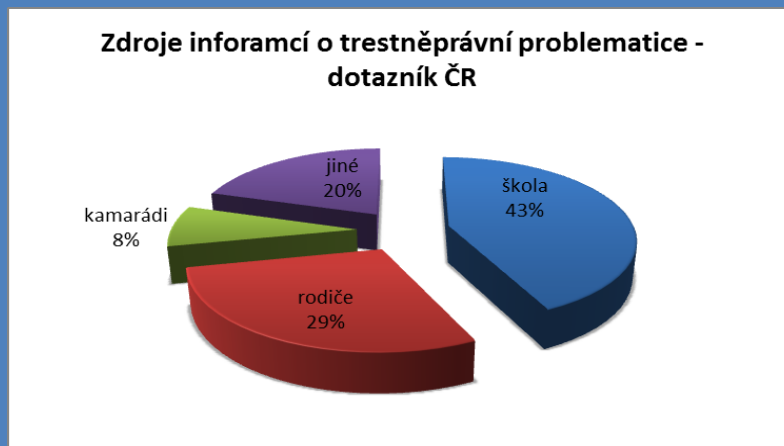
VP3: Nejvíce informací o problematice trestněprávní odpovědnosti mládeže se dozvídají děti ve škole.

K ověření výzkumného předpokladu byla formulována otázka „*Nejvíce informací o možných následcích vašeho případného protiprávního jednání se dozvídáte?*“ Jako varianty byly uvedeny škola, rodiče, kamarádi a volná varianta jinak. V České republice nejvíce respondentů uvedlo jako základní zdroj informací o trestněprávní odpovědnosti právě školu, a to 161 (42,6%) respondentů, jako druhý nejčetnější zdroj byli uvedeni rodiče 108 (28,6%) respondentů, poměrně častou odpovědí byla varianta jinak 76 (20,1%), kdy respondenti uváděli téměř shodně ve všech případech televizi a internet. Od kamarádů informace k dané problematice získává 30 (7,9%) respondentů, což z hlediska rizik objektivity takovýchto informací lze považovat za přiměřené.

Na Slovensku byla nejčastěji u respondentů zastoupena varianta jinak 57 (35,6%) s uvedením zdroje obdobně jako v České republice internet a televize. Dále v 50 případech (31,3%) respondenti uvedli jako zdroj informací o trestněprávní odpovědnosti rodiče. Škola byla uvedena 45 (28,1%) respondenty a nejméně četnou odpovědí byla též varianta kamarádi 8 (5%).

V Polsku, stejně jako na Slovensku převládala varianta odpovědi jinak 23 (36,5%) a dále rodiče v 17 (27%) odpovědích polských respondentů. Škola byla uvedena v 11 (17,5%) případech a kamarády uvedlo 12 (19%) respondentů.

Pokud bychom se na základě omezeného vzorku získaného na Slovensku a především pak v Polsku odvážili provést orientační srovnání, zdá se, že v České republice škola jakožto instituce zprostředkovávající informace dotvářející úroveň právního vědomí mladé generace (v tomto případě v oblasti trestněprávní odpovědnosti) sehrává zásadnější roli než např. v Polsku, ale i na Slovensku. V těchto zemích lze naopak vysledovat, i když s již uvedenými omezeními, větší vliv médií.



Graf č. 4 Zdroje informací respondentů o trestněprávní odpovědnosti – dotazníkové šetření ČR

Prostřednictvím dalších otázek byla problematika zastoupení výše uvedeného problému ve školním vzdělávacím procesu blíže rozváděna. Respondenti byli dotazováni, zda se obecně problematikou trestné činnosti zabývali v některém z předmětů vyučovaných na jejich škole. Pokud ano, měli uvést, o jaký předmět se jedná.

Respondenti v České republice uvedli, že se touto problematikou zabývali v některém z předmětů v 305 (80,7%) případech. Variantu „asi ne“ a „ne“ zvolilo 77 respondentů. Pokud měli respondenti uvést předměty, v nichž danou problematiku probírali, tak 145 (38,4%) respondentů předmět neuvedlo, případně uváděli odpověď, že si to již nepamatují. Nejčastěji byl pak uváděn předmět občanská výchova či výchova k občanství, výchova ke zdraví, my ve světě, ale i právo. Vzhledem k odlišnosti školních vzdělávacích programů a s tím souvisejícím rozdílným pojmenováním jednotlivých předmětů se přesnější data nepodařilo analyzovat.

Na Slovensku uvedlo 102 (63,8%) respondentů, že se problematikou trestní odpovědnosti ve škole zabývali. Jako nejčastější předmět byla uváděna obdobně jako v České republice občanská výchova. Též řada respondentů (86, 53,8%) neuvedla žádné konkrétní předměty, ve kterých by se na jejich škole tomuto tématu věnovali, nebo uváděli, že si přesně nepamatují, o jaké předměty šlo.

V Polsku byla situace poněkud odlišná. Převažovaly zde odpovědi „asi ne“ (22, 34,9%) a „ne“ (26, 41,3%). Více jak polovina polských respondentů tedy uvedla, že se s touto problematikou v polských školách neseťkali. Pouze 17 respondentů uvedlo, že se v některém z předmětů s danou problematikou setkali, ale dále blíže předmět neuváděli.

Otázka trestněprávní odpovědnosti a další související problematika dotýkající se formování právního vědomí mladé generace bývá předmětem mnoha aktivit, které nejsou obligatorní součástí školních vzdělávacích programů, ale tento v mnoha ohledech a v různých formách doplňují a obohacují. V současné době se školami spolupracuje řada externích subjektů, předmětem jejichž zájmu je právě zvyšování právního vědomí mládeže, trestněprávní otázku přitom nevyjímá. Z vlastní zkušenosti mohou konstatovat, že aktivity externích

spolupracujících subjektů v oblasti prevence jsou ze strany školských zařízení vyhledávány a rovněž dětmi velice pozitivně přijímány.

V předkládaném výzkumném šetření byla též tato oblast spolupráce školy s dalšími subjekty prevence ověřována prostřednictvím dotazu kladeného respondentům. Šlo o otázku zaměřenou na realizaci speciálních přednášek ve škole externími subjekty.

V České republice respondenti uváděli ve 262 (69,3%) případech kladnou odpověď. Odpověď „ano“ uvedlo 200 (52,9%) a odpověď „asi ano“ 62 (16,4%) respondentů. Zbývajících 116 (30,7%) respondentů uvedlo varianty odpovědí „asi ne“ 54 (14,3%) a „ne“ 62 (16,4%). Z výše uvedeného lze usuzovat, že školy v oblasti prevence sociálních deviací mládeže spolupracující s dalšími odborníky a specializované přednášky dětem v rámci školy nabízejí. Na tomto místě se lze však pozastavit též nad téměř 30% respondentů, kteří uvádějí, že tyto aktivity jejich škola nenabízí, či se s nimi nesetkali, nevybavují si je /asi ne 14,3%/ apod. Důvody četnosti výskytu varianty této odpovědi mohou být různé, stejně tak jako vzdělávací proces na jednotlivých školách nabývá rozličných podob. Jedná se o otázku, která v prezentovaném výzkumném šetření nebyla dále zjišťována, ale určitě jde o námět vhodný k dalšímu empirickému zkoumání.

Na Slovensku se výsledky opět poněkud lišily. Kladně na otázku odpovědělo 71 (44,4%) respondentů, „ano“ 36 (22,5%), „asi ano“ 35 (21,9%). Mírně tedy převažovaly spíše záporné odpovědi 89 (55,7%), „asi ne“ 42 (26,3%) a vůbec nejčastější byla odpověď „ne“ 47 (29,4%). Více jak polovina slovenských respondentů uvedla, že se ve škole s přednáškou dotýkající se trestněprávní odpovědnosti nesetkala. Po konzultaci se slovenskými kolegy, kteří se problematikou prevence kriminality mládeže intenzivněji na Slovensku zabývají, jsem byla výsledky velice překvapena, jelikož minimálně aktivity policejních specialistů – preventistů, nestátních neziskových organizací a dalších subjektů na poli prevence jsou obdobně nastaveny tak jako v České republice.⁹ Otázkou však zůstává jejich napojení na školská zařízení a samozřejmě zájem, entusiasmus jednotlivých ředitelů, metodiků prevence či jednotlivých pedagogů v této oblasti působení na dnešní mládež.

V Polsku byla zjištění v tomto ohledu poněkud odlišnější. Se speciální přednáškou, besedou vedenou na téma trestné činnosti ze strany externistů se dle odpovědi respondentů setkala v rámci školního prostředí pouze 17 (26,9%) respondentů, zbývajících 46 (73%) respondentů uvedlo varianty „asi ne“ a „ne“, a to shodně v 23 (36,5%) případech. Dalo by se tedy, na základě výsledků tohoto empirického šetření, usuzovat, že nejméně se s problematikou trestněprávní odpovědnosti v rámci školního prostředí setkávají právě děti z Polska. Avšak jak již bylo uvedeno výše, bylo by třeba tento předpoklad testovat na větším, pokud možno náhodném, vzorku respondentů.

Škola se ukazuje na základě výše uvedených zjištění jako významný subjekt podílející se na formování úrovně právního vědomí dnešní mladé generace, ale její postavení v tomto ohledu nelze považovat za dominantní. Ukazuje se, že děti získávají řadu informací k této problematice též od rodičů (především Česká republika) nebo prostřednictvím internetu či dalších sdělovacích prostředků (Slovensko, Polsko). Školu lze v tomto ohledu považovat za nejobektivnější zdroj informací. U internetu či jiných sdělovacích prostředků musíme počítat s jistým zkreslením a masmédiá tak v sobě v tomto ohledu nesou jistý potenciál rizika následného selhání dítěte. Musíme brát však v potaz skutečnost, že právě média se u dnešní mládeže stávají významným prostředkem jejich formování a s jistými riziky je tak nutné počítat a připravit se na ně.

Závěr VP3: Výsledky získané dotazníkovým šetřením **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

⁹ Více: DWORZECKI, Jacek, ONDICOVÁ, Magdaléna, MLÝNEK, Jaromír. *Slowacy wobec wybranych patologii społecznych*. Pszczyzna, 2013, s. 161 a násl. ISBN 978-80-62674-41-1.

V souvislosti se zjišťováním úlohy školy při formování právního vědomí dnešní mládeže v oblasti trestněprávní odpovědnosti byla zjišťována též spokojenost samotných respondentů s množstvím a kvalitou informací zprostředkovaných jim v této oblasti právě ze strany školy. V České republice, kde se ukázala úloha školy jakožto základního zdroje informací z problematiky trestněprávní odpovědnosti jako poměrně vysoká, jsou též respondenti s těmito informacemi ve větší míře spokojeni 290 (76,8%) respondentů, „ano“ 117 (31%) a „spíše ano“ 173 (45,8%). Informace, které dostávají respondenti k tématu trestní odpovědnosti ze školy, spíše nepovažuje za dostačující 55 (14,6%) respondentů a variantu „ne“ uvedlo 32 (8,5%) dotázaných dětí.

Na Slovensku, kde respondenti uvedli, že informace ve škole k dané problematice nezískávají v takové míře, jako uváděli respondenti z České republiky, se však ukazuje na straně respondentů spokojenost s tímto stavem. Za dostačující považuje informace, jež dostávají ve škole k problematice trestní odpovědnosti, 101 (63,1%) slovenských respondentů. Za nedostačující označilo stávající stav 7 (4,4%) respondentů a variantu odpovědi „spíše ne“ uvedlo 52 (32,5%) dotázaných slovenských dětí.

U polských respondentů se spokojenost s informovaností v rámci školního prostředí k problematice trestněprávní odpovědnosti objevuje u 28 (44,5%) dotazovaných dětí. Variantu „spíše ne“ uvedlo 18 (28,6%) a „ne“ 17 (27%) respondentů. Spíše negativně se ke stávajícímu stavu tedy vyjádřilo 55,6% polských respondentů. Toto zjištění může naznačovat jistou potřebu dětí dostávat informace o problematice trestněprávní odpovědnosti a souvisejících otázkách, a to právě v rámci školního prostředí.

Výše uvedená zjištění korespondují též se zjištěním dotýkajícím se zdroje, z něhož respondenti získávají nejvíce informací k otázce trestněprávní odpovědnosti. Respondenti z České republiky uváděli jako nejčastější zdroj školu, na Slovensku a v Polsku převažovaly odpovědi „jiné“ – internet a televize. Z výše uvedeného lze usuzovat na větší úlohu školy v rámci informovanosti školní mládeže v problematice trestněprávní odpovědnosti a s tím i úzce související realizace prevence kriminality v českém školním prostředí než např. na Slovensku či v Polsku.

V neposlední řadě byla předmětem prezentovaného výzkumného šetření též otázka informovanosti respondentů o možnostech reakce školy na různé projevy nežádoucího chování žáků ve školním prostředí.

V České republice respondenti nejčastěji (326, 86,2%) uváděli, že škola různé negativní jevy řeší tzv. negativně, formou různých kázeňských postihů. To, že by škola výskyt nežádoucího chování, jednání žáků vůbec neřešila, nezabývala se jím, uvedlo 23 (6,1%) respondentů. Jiná řešení uvádělo 22 (5,8%) respondentů a jednalo se často o možnosti, které bylo možno subsumovat pod variantu první, tj. kázeňské postihy (řešení ve spolupráci s rodiči, sociálkou, policií), tak jak učinila též většina respondentů, což vyplynulo z následné diskuse k dané problematice.

Na Slovensku byly výsledky obdobné. Negativní hodnocení ze strany školy, kázeňské postihy, uvedlo 136 (85%) respondentů. To, že by škola věc neřešila, uvedlo 14 (8,8%) dotázaných a variantu jiné v obdobném významu jako u respondentů z České republiky volilo 10 (6,3%) respondentů. V této sledované oblasti se příliš nelišily ani výsledky v Polsku. Kázeňské postihy ze strany školy uvedlo jako reakci na výskyt různých negativních jevů 40 (63,5%) respondentů. Oproti České republice a Slovensku uvedlo však větší procento polských respondentů 21 (33,3%), že se škola touto problematikou nezabývá. Pouze dva respondenti (3,2%) uvedli jiné řešení s odkazem na rodinu.

Tato zjištění mohou být ovlivněna vícero faktory, mezi něž patří především zkušenost samotných dětí s nějakou událostí a realizovanou intervencí ze strany školy dotýkající se jich

přímo, nepřímo či zprostředkovaně. Důležité se v tomto ohledu jeví povědomí školních dětí, že škola v případě jejich protispolečenské činnosti má jisté možnosti reakce, intervence a jejich případné nežádoucí jednání tak nezůstane na půdě školy tzv. bez povšimnutí.

Na základě výsledků realizovaného výzkumného šetření můžeme konstatovat, že v České republice se ukazuje poměrně slušná znalost dětských respondentů v oblasti věkové hranice trestněprávní odpovědnosti a možnosti intervence ze strany kompetentních subjektů. V tomto ohledu sehrává významnou úlohu právě škola ve smyslu formování právního vědomí dnešní mladé generace, což je ze strany respondentů též pozitivně vnímáno. Na druhou stranu je však nutné počítat též s vysokou latencí protispolečenské činnosti páchané pachateli právě z řad mládeže. V tomto ohledu se jeví jako nezbytně nutné zvyšování právního vědomí mladé generace v souvislosti s poukazem na následky delikventního jednání, na škody, utrpení poškozených a další rizika, které tato protispolečenská činnost s sebou přináší.

Literatura:

ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. Sociální ochrana. *Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-138-0.

DWORZECKI, Jacek, ONDICOVÁ, Magdaléna, MLÝNEK, Jaromír. *Slowacy wobec wybranych patologii społecznych. Pszczyna*, 2013. ISBN 978-80-62674-41-1.

DWORZECKI, Jacek, SZYMCZYK, Jaroslaw. *Kriminologia. Wybrane zagadnienia*. Gliwice: 2010. ISBN 978-83-61401-24-7.

MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.

ONDICOVÁ, Magdaléna, UHRIN, Samuel. *Prevencia kriminality*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-405-3.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.

SKALOVÁ, Jarmila a kol. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983.

Kriminalita mládeže. Studie o mladistvých delikventech. Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře. Praha: 1968, s. 95.

Zákon č. 561/2004Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění.

Koncepce MŠMT č.j.:27317/2004-24 poradenských služeb poskytovaných ve škole.